

**ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН
«ФАКТИЧНОГО ПОДРУЖЖЯ» ЩОДО ВЗАЄМНОГО УТРИМАННЯ**

Становлення України як суверенної і незалежної держави супроводжується створенням нової правової бази сучасного суспільства, що потребує не тільки систематизації існуючого законодавства, але й зумовлює необхідність глибоких наукових досліджень у галузі сімейних відносин та їх законодавчого врегулювання. Значення належного регулювання правовідносин фактичного подружжя щодо взаємного утримання різко підвищується з прийняттям СК України, що набрав чинності з 1 січня 2004 року [1].

Дослідженню даних питань приділялося багато уваги вченими-юристами, такими як: М. В. Антокольська, О. В. Дзера, А. А. Іванов, І. В. Жилінкова, Л. М. Зілковська, А. М. Нечаєва, З. В. Ромовська, О. О. Ульяненко, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, Ю. С. Червоний та ін., які брали активну участь у розробці проблеми правового режиму майна подружжя, в тому числі, фактичного подружжя.

До числа майнових правовідносин, що виникають між чоловіком та жінкою, яких пов'язували відносини фактичного шлюбу, крім речових, належать також зобов'язальні правовідносини, зокрема правовідносини щодо взаємного утримання одне одного.

Виникнення аліментних майнових прав та обов'язків (права на утримання та обов'язку утримувати) не залежить від того, в якому шлюбі особи перебувають, оскільки таке право на отримання аліментів закріплене Сімейним кодексом стосовно випадків перебування чоловіка та жінки як у зареєстрованому шлюбі (ст. 75 СК України), так і у фактичних шлюбних відносинах (ст. ст. 76, 91 СК України).

Відповідно до положень частини першої ст. 91 СК України, якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю, то той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання відповідно до ст. 76 СК України, тобто на тих самих засадах, якими визначається право на утримання після розірвання шлюбу.

Як випливає з положень ст. 91 СК України, право «фактичного подружжя» на утримання може виникнути лише за наявності двох обов'язкових умов: 1) тривалий час проживання однією сім'єю; 2) наявність непрацездатності у чоловіка або жінки, які перебували у фактичних шлюбних відносинах тривалий час. При цьому слід зауважити, що закон не містить вказівок щодо якогось мінімального строку тривалості спільного життя, достатнього для виникнення права на аліменти. Отже, у кожному окремому випадку суд може і повинен давати оцінку характеру взаємин сторін і встановлювати значення останніх для визначення достатності строку їхнього спільного проживання. Очевидно,

слід погодитися з думкою, що строк, який обчислюється кількома місяцями вважати тривалим було б неправильним [1, 173].

Що стосується іншої умови виникнення у «фактичного подружжя» права на аліменти — наявність непрацездатності у когось з них, то тут суттєвого значення набуває момент виникнення непрацездатності. Як впливає із положень ст. 91 СК України, непрацездатність має настати під час спільного проживання. Якщо ж непрацездатність виникла після того, як фактичні шлюбні відносини були припинені, то правила зазначеної норми СК України застосовані бути не можуть.

Таким чином, з точки зору оцінки умов виникнення аліментних правовідносин у осіб, що проживають в незареєстровану шлюбі, права останніх є вужчими, ніж права подружжя, яке перебуває у шлюбі зареєстрованому, оскільки останнє має право на взаємне утримання і в разі настання у когось з них непрацездатності після фактичного припинення шлюбних відносин.

Отже, закон не вказує прямо на ті обставини, які є підставою, виникнення аліментних правовідносин. Але аналіз згаданих вище норм СК України дає підстави для висновку, що з точки зору теорії юридичних фактів, такою підставою слід визнати юридичний (фактичний) склад, який охоплює кілька окремих юридичних фактів та умов [2, 21–26].

Слід звернути увагу на ту обставину, що законодавці обмежилися у ст. 91 СК України, присвяченій праву на утримання жінки та чоловіка, не перебувають у шлюбі між собою, відсиланням лише до окремих статей цього Кодексу, що регулюють аліментні відносини між жінкою та чоловіком, які перебувають у зареєстрованому шлюбі.

Зокрема, перша частина ст. 91 СК України, яка встановлює підстави та умови права «фактичного подружжя» на утримання, відсилає до ст. 76 СК «Право на утримання після розірвання шлюбу». Частина друга ст. 91 СК України, яка передбачає право утримання того з «фактичного подружжя», з ким проживає їхня дитина, відсилає до частин другої, третьої та четвертої ст. 84 СК «Право дружини на утримання під час вагітності та у разі проживання з нею дитини» (виключивши, таким чином, застосування правила про право жінки на аліменти під час вагітності), ст. 86 СК «Право чоловіка на утримання у разі проживання з ним дитини» та ст. 88 СК «Право на утримання того з подружжя, з ким проживає дитина-інвалід». Частина третя ст. 91 СК України, яка визначає підстави припинення права жінки або чоловіка на утримання, відсилає до пунктів другого і четвертого ст. 83 СК «Позбавлення права на утримання або обмеження його строком», ст. 85 СК «Припинення права дружини на утримання», ст. 87 СК «Припинення права чоловіка на утримання», ст. 89 СК «Припинення права на утримання за домовленістю подружжя».

Такий підхід законодавців не може не викликати питань щодо його коректності, а також стосовно можливості застосування й інших норм СК України. Зокрема, на практиці постає питання про значення для виникнення у «фактичного подружжя» права на утримання таких обставин, не згадуваних у ст. 91 СК України, як нужденність (потреба в утриманні), наявності у чоловіка чи

жінки, до яких інший учасник відносин «фактичного шлюбу» висуває вимогу про утримання, можливості надавати матеріальну допомогу тощо. Поставлені питання досить чітко вирішені у ст. 75 СК України. Але у частині першій ст. 91 СК України відсилки до згаданої норми Сімейного кодексу немає, хоча міститься відсилка до ст. 76 СК України, положення якої щодо умов виникнення права на утримання частково суперечать правилам, встановленим ст. 91 СК України.

Вихід із ситуації, що склалася, вбачається у застосуванні аналогії закону і використанні на цій підставі положень ст. 75 СК України, яка, на нашу думку, містить низку рішень, придатних для регулювання аліментних відносин між учасниками фактичного шлюбу.

Частина друга ст. 75 СК України містить вказівки на три важливих умови виникнення права на утримання (аліменти), зазначаючи, що його має той із подружжя, який не лише є непрацездатним, але й потребує матеріальної допомоги, у той час як другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу. Отже, зі змісту цієї норми випливає, що умовами виникнення права на аліменти є: 1) непрацездатність того з подружжя, хто претендує на утримання; 2) потреба непрацездатного в утриманні; 3) можливість другого з подружжя надавати матеріальну допомогу (сплачувати аліменти). Як правило, наявність можливості надавати матеріальну допомогу визначається порівнянням доходів кожного з подружжя, співвідношенням їх з прожитковим мінімумом і з реальними витратами кожного з подружжя. Саме по собі отримання одним з подружжя більш високого доходу не є підставою для відрахування частини його доходу на користь іншого з подружжя, оскільки отримувані ним кошти можуть бути потрібні йому для власних життєво важливих потреб (наприклад, поновлення здоров'я). Якщо обидва подружжя отримують заробітну плату, пенсії, доходи від використання майна та інші, які не забезпечують їм обом прожиткового мінімуму, то грошове стягнення не може бути присуджено навіть за наявності різниці в доходах [1, 145].

Як зазначалося вище, більшість викладених вище положень ст. 75 СК України може бути застосована в порядку аналогії закону до аліментних відносин учасників фактичного шлюбу, що дозволяє достатньо точно визначити юридичний склад та юридичні умови, що є підставою виникнення відповідних правовідносин.

Елементами юридичного складу, який є підставою виникнення аліментних правовідносин за участю фактичного подружжя, є такі обставини: 1) перебування чоловіка та жінки у фактичних шлюбних відносинах (проживання однією сім'єю); 2) непрацездатність того з «фактичного подружжя», хто претендує на утримання.

Але, крім того, юридичними умовами, що роблять юридичний склад повноцінним і мають існувати на додаток до наявності згаданих обставин, слід, на нашу думку, визнати: 1) тривалий час перебування у фактичних шлюбних відносинах (проживання однією сім'єю); 2) настання непрацездатності у того з «фактичного подружжя», хто претендує на утримання, під час проживання

однією сім'єю; 3) нужденність (тобто об'єктивно існуюча потреба в утриманні) того з «фактичного подружжя», хто претендує на аліменти; 4) можливість другого з «фактичного подружжя» надавати матеріальну допомогу непрацездатному і нужденному учаснику фактичного шлюбу.

У сукупності зазначені обставини та умови виступають як юридичний склад, що є підставою виникнення аліментних правовідносин за участю фактичного подружжя.

Порівняльний аналіз правового регулювання аліментних відносин подружжя, які знаходяться у зареєстрованому шлюбі, та чоловіка та жінки, які перебувають у «фактичному шлюбі», дозволяє зробити висновок, що чоловік і жінка, які знаходяться у зареєстрованому шлюбі, мають більш чітко визначений і більш універсально урегульований обов'язок матеріально підтримувати один одного за будь-яких обставин (крім випадків, спеціально застережених у законі). Натомість стосовно тих, хто перебуває у фактичному шлюбі, закон вимагає: 1) щоб відносини між жінкою і чоловіком мали тривалий характер; 2) визначає окремі умови, за яких може виникнути право на утримання. Так, право на аліменти має той з учасників фактичних шлюбних відносин, хто став непрацездатним під час спільного проживання або якщо з нею (ним) проживає їхня дитина.

Різновидом аліментних правовідносин «фактичного подружжя» є передбачене частиною другою ст. 91 СК України право жінки та/ або чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, на утримання в разі проживання з нею, ним їхньої дитини.

У цьому випадку нормативною підставою встановлення аліментних правовідносин є приписи частини другої ст. 91 СК України. Визначальною фактичною підставою можна вважати такі згадані у названій нормі обставини, якими є: 1) наявність спільної дитини у жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою; 2) перебування у жінки або чоловіка, які не перебувають в шлюбі, на утриманні їхньої спільної дитини. Крім того, як впливає із комплексного тлумачення положень частини другої та частини першої ст. 91 СК України, такі чоловік та жінка, хоча і не перебувають в шлюбі, але на момент народження дитини мали проживати однією сім'єю (тобто перебувати у «фактичному шлюбі»).

Однак названими трьома обставинами не вичерпується юридичний (фактичний) склад, необхідний для виникнення даного виду аліментних правовідносин. Це обумовлене тим, що частина друга ст. 91 СК України, будучи за своїм характером відсильною нормою, вказує на необхідність врахування положень, які містяться у частинах другої, третьої та четвертої ст. 84 та ст. ст. 86 і 88 СК України.

Аналізуючи підстави виникнення аліментних правовідносин «фактичного подружжя», можна дійти висновку, що можливим є як законне, так і договірне регулювання майнових правовідносин фактичного подружжя щодо взаємного утримання.

Договірні форми регулювання можуть застосовуватися лише за взаємною

згодою сторін, у тому разі, коли вони дійдуть згоди щодо умов договору, своїх прав та обов'язків тощо. В іншому випадку, коли подружжю не вдається добровільно врегулювати істотні аспекти надання утримання, може йтися вже не просто про договірне врегулювання прав та обов'язків, а про судове вирішення спору, що виник про захист порушених прав подружжя.

Згідно з положенням глави 9 СК України подружжя може укласти між собою договір про надання утримання, в якому встановити розмір, умови і порядок виплати аліментів. Така домовленість є різновидом договорів про надання утримання, які укладаються між певними суб'єктами сімейних правовідносин. Договори про утримання мають суттєві особливості, які у сукупності виступають критерієм відокремлення їх від інших цивільних правочинів [3, 94].

Слід підкреслити, що договір про надання утримання є принципово новим явищем. Врегульовані ним відносини мають особистий характер і, як правило, спрямовані на захист членів суспільства, котрі не можуть захистити себе самотужки. Це свідчить про доцільність запровадження у сімейному законодавстві окремої групи норм, присвячених договірному регулюванню відносин з утримання, оскільки це дозволить вирішити низку складних питань, які стосуються порядку укладення, виконання, зміни, розірвання та визнання такого договору.

За своєю правовою природою зазначений договір належить до сімейно-правових договорів, оскільки в результаті його укладення та виконання настають правові наслідки, передбачені нормами сімейного законодавства, — надання батьками утримання дитині. Він спрямований, насамперед, на створення можливостей добровільного виконання аліментного зобов'язання одним із батьків.

Література

1. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / С. О. Харитонов, О. І. Харитонова, Ю. В. Вілюсов [та ін.] ; за ред. С. О. Харитонова. — Вид. 2-ге, допов. — Х. : Одиссей, 2008.
2. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве / В. Б. Исаков. — М. : Юрид. лит., 1984.
3. Мічурін Є. Особливості реалізації прав та обов'язків подружжя з надання утримання // Юридичний журнал. — 2004. — № 7.

Анотація

Сафончик О. І. Деякі питання правового регулювання правовідносин «фактичного подружжя» щодо взаємного утримання. — Стаття.

До числа майнових правовідносин, що виникають між чоловіком та жінкою, яких пов'язували відносини фактичного шлюбу, крім речових, належать також зобов'язальні правовідносини, зокрема правовідносини щодо взаємного утримання одне одного. У разі, якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю, то той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, має право на утримання на тих самих засадах, якими визначається право на утримання після розірвання шлюбу. При цьому можливим є як законне, так і договірне регулювання майнових правовідносин фактичного подружжя щодо взаємного утримання.

Ключові слова: фактичні шлюбні відносини, майнові правовідносини подружжя, аліменти, шлюб.

Анотація

Сафончик О. И. Некоторые вопросы правового регулирования правоотношений «фактического брака» относительно взаимного содержания. — Статья.

К числу имущественных правоотношений, возникающих между мужчиной и женщиной, которых связывали отношения фактического брака, кроме вещных, относятся также обязательственные правоотношения по взаимному содержанию друг друга. В случае, если мужчина и женщина, не состоявшие в браке между собой, длительное время проживали одной семьей, то ставший нетрудоспособным в период совместного проживания один из них имеет право на содержание на тех же условиях, которыми определяется право на содержание после расторжения брака. При этом возможно как законное, так и договорное регулирование имущественных отношений фактических супругов по взаимному содержанию.

Ключевые слова: фактические брачные отношения, имущественные отношения супругов, алименты, брак.

Summary

Safonchik O. Some Questions of Legal Regulation of Actual Marriage Relationship for Mutual Support. — Article.

Among the property relations arisen between a man and a woman, who are tied for the actual marriage, except in rem, are also the legal relationship of obligations by mutual content of each other. If a man and woman not married to each other for a long time lived as a family, then became disabled during the period of cohabitation, one of them is entitled to maintenance under the same conditions that determine the right to maintenance after divorce. This may be both legal and contractual regulation of property relations of actual spouses by mutual content.

Keywords: de facto marital relationship, property relations of spouses, alimony, marriage.

УДК 347.627.2(477|430|44|73).001.36

К. М. Глиняна

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Аналіз проблем розлучення, змісту та особливостей права на розлучення на сучасному етапі розвитку правової системи в Україні є вельми актуальним завданням, яке набуває особливої значущості у світлі інтеграції України до Євросоюзу і відповідної адаптації цивільного та сімейного законодавства України до законодавства європейських країн.

Так, новелою Сімейного кодексу України є режим окремого проживання. Режим окремого проживання може бути встановлений судом за заявою одного з подружжя або їх обох у випадку неможливості або небажання дружини та (або) чоловіка проживати спільно (ст. 119 СК України). Встановлення режиму окремого проживання не припиняє прав і обов'язків подружжя, встановлених Сімейним кодексом України, які дружина і чоловік мали до встановлення зазначеного режиму, а також прав і обов'язків, встановлених шлюбним договором. Проблема розлучення, а особливо правове регулювання режиму окремого проживання сьогодні привертає увагу багатьох дослідників. Серед останніх